TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGI VA AXLOQIY JIHATLARI

CHDPU Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya yo'nalishi 2 – bosqich

talabasi **Axmedjonova Zulayho Ulug'bekovna**

axmedjonovazulayxo@gmail.com +9989955482610

Xudoyberganova Ra'no Rashid qizi

hudoyberganovarano97@gmail.com +998935689085

Safarova Mahliyo Akbar qizi

safarovamahliyo453@gmail.com +998935366102

Arazmuratova Feride Saparmurod qizi

t49513829@gmail.com +998994400305

Ilmiy maslahatchi: **Abdalova Sayyora Rustamovna**

CHDPU "Umumiy pedagogika" kafedrasi dotsenti

abdalovasayora@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning psixologik xavfsizligi va axloqiy jihatlari keng tahlil qilinadi. Tadqiqotda AI vositalarining o'quvchilar va o'qituvchilarning ruhiy holatiga, motivatsiyasiga va kognitiv faoliyatiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, akademik halollik, ma'lumotlar maxfiyligi va algoritmik xolislik bilan bog'liq muammolar yoritilgan. Natijalar sun'iy intellektdan samarali va xavfsiz foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, psixologik xavfsizlik, axloqiy muammolar, ta'lim, akademik halollik, raqamli pedagogika, kognitiv faoliyat.

Аннотация. В данной работе рассматриваются психологическая безопасность и этические аспекты использования искусственного интеллекта в системе образования. В исследовании анализируется влияние AI-технологий на психоэмоциональное состояние, мотивацию и когнитивную деятельность обучающихся и преподавателей. Особое внимание уделено вопросам академической честности, конфиденциальности данных и алгоритмической объективности. Полученные результаты направлены на разработку научно обоснованных рекомендаций по безопасному и эффективному использованию искусственного интеллекта в образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, психологическая безопасность, этические проблемы, образование, академическая честность, цифровая педагогика, когнитивная деятельность.

Abstract. This thesis examines the psychological safety and ethical aspects of using artificial intelligence in education. The study analyzes the impact of AI technologies on the psychological state, motivation, and cognitive activity of students and teachers. Particular attention is paid to issues of academic integrity, data privacy, and algorithmic fairness. The results contribute to the development of scientifically grounded recommendations for the safe and effective use of artificial intelligence in the educational process.

Keywords: artificial intelligence, psychological safety, ethical issues, education, academic integrity, digital pedagogy, cognitive activity.

KIRISH

XXI asrda jamiyatning raqamli transformatsiyasi barcha sohalar qatori ta’lim tizimiga ham tub o‘zgarishlar olib kirmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini yangicha bosqichga olib chiqmoqda. AI asosidagi platformalar yordamida o‘quv jarayonini individuallashtirish, bilimlarni adaptiv tarzda yetkazish, baholash jarayonini avtomatlashtirish va o‘qituvchi faoliyatini optimallashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalar inson omili bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan psixologik va axloqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektdan foydalanish o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi, diqqat jarayoni, mustaqil fikrlash qobiliyati va kognitiv faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. AI vositalarining haddan tashqari qo‘llanilishi o‘quvchilarda tayyor javoblarga o‘rganib qolish, ijodiy fikrlashning pasayishi va analitik tafakkurning susayishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun ham yangi texnologik muhitga moslashish jarayoni psixologik bosim, kasbiy stress va “raqamli charchoq” kabi holatlarni keltirib chiqarishi ehtimoli mavjud. Bu esa ta’lim jarayonida psixologik xavfsizlikni ta’minlash masalasini dolzarb qilib qo‘yadi.

METODOLOGIYA

Psixologik xavfsizlik tushunchasi ta’lim muhitida ishtirokchilarning o‘z fikrini erkin ifoda etishi, xatolardan qo‘rqmasligi va ruhiy jihatdan barqaror bo‘lishini anglatadi. Sun’iy intellekt bilan integratsiyalashgan ta’lim muhitida esa bu tushuncha yanada murakkablashadi, chunki inson va texnologiya o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir yangi psixologik omillarni yuzaga keltiradi. Jumladan, o‘quvchilar o‘z bilimlarini baholashda AI’ga ortiqcha ishonib qolishi yoki o‘z imkoniyatlarini past baholashi mumkin.Bundan tashqari, sun’iy intellektdan foydalanish axloqiy jihatdan ham muhim masalalarni yuzaga chiqaradi. Akademik halollikning buzilishi, plagiat holatlarining ko‘payishi, shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi, algoritmik qarorlarning xolisligi kabi muammolar ta’lim tizimida alohida e’tibor talab qiladi. Ayniqsa, AI tizimlari tomonidan yaratilgan natijalarning muallifligi va ulardan foydalanish chegaralari hali to‘liq tartibga solinmaganligi bu boradagi ilmiy va amaliy izlanishlarni yanada zarur etadi.

Shu nuqtai nazardan, ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning psixologik xavfsizligi va axloqiy jihatlarini kompleks o‘rganish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – AI texnologiyalarining ta’lim jarayoniga ta’sirini psixologik va axloqiy nuqtai nazardan tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda sun’iy intellektning

ta’lim tizimiga ta’siri ko‘p qirrali yondashuvlar asosida o‘rganilmoqda. Xususan, pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy adabiyotlarda AI texnologiyalarining o‘quv jarayonini individuallashtirish, ta’lim samaradorligini oshirish hamda o‘quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirishdagi roli alohida ta’kidlanadi. Shu bilan birga, qator tadqiqotlarda sun’iy intellektning o‘quvchilarning kognitiv faoliyati va mustaqil fikrlashiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi ham qayd etilgan.

Holmes (2019) va UNESCO (2021) tadqiqotlarida sun’iy intellektning ta’limda qo‘llanilishi bilan bog‘liq axloqiy muammolar, jumladan, algoritmik xolislik, ma’lumotlar maxfiyligi va akademik halollik masalalari keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda AI tizimlarining qaror qabul qilish jarayonida inson omilining yetarli darajada inobatga olinmasligi diskriminatsiya xavfini oshirishi mumkinligi asoslab berilgan. Shu bilan birga, AI vositalaridan noto‘g‘ri foydalanish plagiat va bilimlarni sun’iy ravishda egallash holatlarining ortishiga olib kelishi mumkinligi ta’kidlanadi.

Mahalliy va MDH olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning psixologik jihatlariga e’tibor qaratilgan. Jumladan, o‘qituvchilarning raqamli transformatsiyaga moslashuvi, texnologik stress va kasbiy charchoq muammolari muhim ilmiy masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Bu tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yangi texnologiyalarni joriy etish jarayonida insonning psixologik tayyorgarligi hal qiluvchi omil hisoblanadi.Shuningdek, psixologik xavfsizlik konsepsiyasi (Amy Edmondson tomonidan ilgari surilgan) ta’lim muhitida ishtirokchilarning erkin fikr bildirish, xatolardan qo‘rqmaslik va o‘zini himoyalangan his etish holatini anglatadi. Sun’iy intellekt bilan boyitilgan ta’lim muhitida esa ushbu tushuncha yanada kengayib, inson va texnologiya o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, shaffoflik va nazorat masalalarini ham o‘z ichiga oladi.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tizimli va kompleks yondashuv tashkil etadi. Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:
Tahlil va sintez metodi – sun’iy intellektning ta’limga ta’siri bo‘yicha mavjud ilmiy manbalarni o‘rganish va umumlashtirish;Taqqoslash metodi – turli tadqiqot natijalarini solishtirish orqali umumiy qonuniyatlarni aniqlash;

Sistemali yondashuv – ta’lim jarayonini yagona tizim sifatida ko‘rib, undagi psixologik va axloqiy omillar o‘zaro bog‘liqligini aniqlash;Interpretatsiya metodi – olingan natijalarni ilmiy jihatdan izohlash va ularning amaliy ahamiyatini asoslash.Tadqiqot metodologiyasi insonparvarlik va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslanadi. Insonparvarlik yondashuvi ta’lim jarayonida shaxsning psixologik farovonligini ustuvor deb biladi, kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.Shu asosda, sun’iy intellektdan foydalanishning psixologik xavfsizligi va axloqiy jihatlari kompleks tarzda o‘rganilib, ularning ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ko‘p qirrali ta’sirga ega bo‘lib, u psixologik va axloqiy jihatlar nuqtai nazaridan ijobiy hamda salbiy natijalarni yuzaga keltiradi.

Birinchidan, sun’iy intellektdan foydalanish o‘quv jarayonining individuallashtirilishini ta’minlab, o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi. AI asosidagi tizimlar o‘quvchilarning individual xususiyatlari, bilim darajasi va o‘zlashtirish tezligiga moslashgan holda ta’lim materiallarini taqdim etadi. Bu esa o‘quvchilarda o‘quv motivatsiyasining oshishiga,

mustaqil ishlash ko‘nikmalarining rivojlanishiga hamda o‘zlashtirish jarayonining samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, psixologik jihatdan sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiya qilish qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Interaktiv platformalar orqali o‘quvchilar o‘z xatolarini tez aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa o‘rganish jarayonini faol va ongli holga keltiradi.

Biroq, tadqiqot natijalari salbiy jihatlarning ham mavjudligini ko‘rsatdi. Jumladan, AI vositalaridan ortiqcha foydalanish o‘quvchilarda tayyor javoblarga qaramlikni shakllantirishi, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarining pasayishiga olib kelishi mumkin. Bu holat kognitiv faoliyatning passivlashuvi va ijodiy fikrlashning cheklanishi bilan izohlanadi. Shuningdek, ayrim o‘quvchilarda o‘z bilimiga nisbatan ishonchsizlik paydo bo‘lishi, ya’ni AI natijalariga haddan tashqari tayanish kuzatiladi.O‘qituvchilar faoliyati nuqtai nazaridan qaralganda, sun’iy intellekt texnologiyalari pedagogik jarayonni yengillashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘lsa-da, ular bilan ishlash jarayonida psixologik qiyinchiliklar ham yuzaga keladi. Xususan, yangi texnologiyalarga moslashish, ularni samarali qo‘llash va nazorat qilish jarayoni o‘qituvchilarda stress, kasbiy xavotir va “raqamli charchoq” holatlarini keltirib chiqarishi mumkin.Axloqiy jihatdan olib qaralganda, tadqiqot natijalari bir nechta muhim muammolarni aniqladi. Eng avvalo, akademik halollik masalasi dolzarb hisoblanadi. O‘quvchilarning sun’iy intellekt yordamida topshiriqlarni bajarishi plagiat holatlarining ortishiga olib kelmoqda. Bu esa bilimni mustaqil egallash tamoyiliga zid hisoblanadi.

Bundan tashqari, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi va maxfiyligi masalasi ham muhim o‘rin tutadi. AI tizimlari foydalanuvchilarning katta hajmdagi ma’lumotlarini qayta ishlaydi, bu esa ularning noto‘g‘ri qo‘llanishi yoki oshkor bo‘lishi xavfini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, algoritmik xolislik muammosi ham aniqlangan bo‘lib, AI tizimlarining qarorlari har doim ham adolatli va xolis bo‘lmasligi mumkin.Umuman olganda, tadqiqot natijalari sun’iy intellektdan foydalanish ta’lim jarayonini sezilarli darajada rivojlantirish imkonini berishini, biroq uning psixologik va axloqiy jihatlarini hisobga olmasdan turib samarali natijaga erishib bo‘lmasligini ko‘rsatdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish murakkab va ko‘p qatlamli jarayon ekanligini ko‘rsatdi. Aniqlangan ijobiy va salbiy jihatlar shuni anglatadiki, AI texnologiyalarini ta’limga joriy etishda muvozanatli va ilmiy asoslangan yondashuv zarur.

Birinchidan, sun’iy intellektning o‘quv jarayonini individuallashtirishdagi roli muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashgan ta’limni ta’minlab, ularning o‘zlashtirish darajasini oshiradi. Biroq, natijalar shuni ko‘rsatadiki, mazkur imkoniyatlardan noto‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli AI vositalari yordamchi vosita sifatida qo‘llanilishi, asosiy e’tibor esa inson tafakkuri va ijodiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilishi lozim.

Ikkinchidan, psixologik xavfsizlikni ta’minlash masalasi alohida e’tiborni talab etadi. Sun’iy intellekt bilan boyitilgan ta’lim muhitida o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda eta olishi, xatolardan qo‘rqmasligi va o‘z bilimlariga nisbatan ishonchni saqlab qolishi muhimdir. Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchining roli yanada ortadi, ya’ni u nafaqat bilim beruvchi, balki psixologik qo‘llab-quvvatlovchi va yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Uchinchidan, o‘qituvchilarning sun’iy intellekt texnologiyalariga moslashuvi masalasi muhokamada muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida o‘qituvchilarda kasbiy stress va xavotir kuchayishi mumkin. Bu esa ularning ish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, pedagoglar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari tashkil etish, ularni raqamli kompetensiyalar bilan ta’minlash va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini yo‘lga qo‘yish zarur.

To‘rtinchidan, axloqiy muammolar muhokamada markaziy o‘rinni egallaydi. Akademik halollikni ta’minlash, plagiatning oldini olish va sun’iy intellektdan foydalanish chegaralarini belgilash dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu maqsadda ta’lim muassasalarida AI’dan foydalanish bo‘yicha aniq etik me’yorlar va qoidalar ishlab chiqilishi lozim.

Bundan tashqari, o‘quvchilarda axborot madaniyati va mas’uliyat hissini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.Shuningdek, ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar ham chuqur muhokamani talab qiladi. AI tizimlari orqali yig‘ilayotgan ma’lumotlarning himoyasi, ularning noto‘g‘ri ishlatilishining oldini olish hamda foydalanuvchilarning roziligi asosida ishlov berilishi zarur. Bu esa huquqiy va texnologik mexanizmlarni takomillashtirishni talab etadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektni ta’lim tizimiga integratsiya qilish jarayoni faqat texnologik emas, balki psixologik, pedagogik va axloqiy omillarni kompleks hisobga olishni talab etadi. Faqat shundagina AI texnologiyalaridan samarali va xavfsiz foydalanish mumkin bo‘ladi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi zamonaviy ta’limning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. AI vositalari yordamida o‘quv jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish va pedagogik jarayonni optimallashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalardan foydalanish psixologik va axloqiy jihatdan murakkab muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, sun’iy intellektdan haddan tashqari yoki noto‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarda mustaqil fikrlashning pasayishi, tayyor javoblarga qaramlik, kognitiv faoliyatning sustlashuvi kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Bundan tashqari, o‘qituvchilarning yangi texnologiyalarga moslashuvi jarayonida psixologik bosim, kasbiy stress va raqamli charchoq muammolari kuzatiladi. Bu esa ta’lim jarayonida psixologik xavfsizlikni ta’minlashni muhim vazifa sifatida belgilaydi.

Axloqiy jihatdan esa akademik halollikni saqlash, plagiatning oldini olish, shaxsiy ma’lumotlar maxfiyligini ta’minlash hamda sun’iy intellekt tizimlarining xolis va adolatli ishlashini nazorat qilish zarurati dolzarb masala sifatida namoyon bo‘ldi. Ushbu muammolarni hal etish uchun ta’lim muassasalarida aniq etik me’yorlar, qoidalar va nazorat mexanizmlarini joriy etish talab etiladi.Shu asosda quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

-sun’iy intellektdan foydalanishda inson omilini ustuvor deb belgilash;
-o‘quvchilarda tanqidiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
-o‘qituvchilarning raqamli va psixologik kompetensiyalarini oshirish;
-AI’dan foydalanish bo‘yicha axloqiy kodekslarni ishlab chiqish va joriy etish;
ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha zamonaviy mexanizmlarni qo‘llash.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt texnologiyalaridan ta'limda samarali foydalanish faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki psixologik xavfsizlik va axloqiy tamoyillarga qat'iy rioya etilishiga bog'liqdir. Mazkur omillar uyg'unlashgandagina AI ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jamolov, J. (2012). Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Xoliqova, N. (2020). Milliy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Nazariy va amaliy fanlar jurnali, 4(84), 615–623.
3. Mardonov, S., Xodjamqulov, U., & Botirova, S. (2020). Globallashuv sharoitida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zarurati. Tanqidiy sharhlar jurnali, 7(12), 243–247.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
5. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
6. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. London: UCL Institute of Education Press.
7. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Cambridge: Polity Press.
8. Edmondson, A. (2018). The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace for Learning, Innovation, and Growth. Hoboken: Wiley.
9. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(39), 1–27.
10. Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). Educational data mining and learning analytics. In Learning Analytics (pp. 61–75). New York: Springer.